

יהודה אברבנאל
המכונה ליאונה אבריאן

שיחות על האהבה

תרגום מאיטלקית
והוסיף מבוא והערות
מנחם דורמן

מוסד ביאליק • ירושלים

ה ת ו כ ן

9	פתח־דבר
182—11	מבוא: יהודה אברבנאל, קורותיו ויצירתו

	חלק ראשון: קורותיו של יהודה אברבנאל
13	א. מיהו ליאונת אבריאז
15	ב. משפחת אברבנאל וקורותיה בספרד ובפרוטוגאל
	ג. הגירוש וההגירה לאיטליה. מגעים פלורנטיניים:
43	יוחנן אלימאנו ופיקו דלה מיראנדולה
58	ד. נדודים באיטליה
80	ה. השמועות בדבר התנצרותו של יהודה אברבנאל
86	ו. לבעיות לשונן המקורית של ה'שיחות'

	חלק שני: השיחות על האהבה ותרגומיהן
96	א. התרגומים הצרפתיים: פונטי דה טיאר ודני סובאג'
108	ב. התרגום הלאטיני של סאראסינוס ושלוחותיו בקבלה הנוצרית
	ג. התרגומים הספרדיים: גדליה אבן יחייא, קארלוס מונטיסה ואינקה גארסילאסו
120	ד. ה'שיחות' ביצירתם של סרוואנטס, פריי לואיס דה ליאון, אברהם כהן הירירה וברוך שפינוזה
156	ה. התרגום העברי של ר' יוסף ברוך מאורבינו והתגלותן של ה'שיחות' על האהבה' בזמן החדש
171	

481—183	שיחות על האהבה
185	שיחה ראשונה: על האהבה ועל התשוקה
228	שיחה שנייה: על כלליותה של האהבה
313	שיחה שלישית: על מוצא האהבה

	מפתחות
485	מפתח העניינים
489	מפתח השמות
495	מפתח המקומות

PHILOSOPHIE
D'AMOUR
DE M. LEON

HEBREV:

Contenant les grands & hauts points,
desquels elle traite, tant pour les choses
Morales & Naturelles, que pour les di-
vines & Supernaturelles.

*Traduite d'Italien en François, par le Seigneur
du Parc, Champenon.*

À LYON,
BENOIST RIGAUD.

M. D. XCV.

Σ.

שער ל'שיחות על האהבה' בתרגומו של דני סוואג', האדון די פארק שאמפנוא; ליון 1595.
עם תמונת המחבר (מאוסף חירם פרי)

חלק ראשון

קורותיו של יהודה אברבנאל

א. מיהו ליאונה אבריאוו?

בשנת 1535 הופיע ברומא ספר בשפה האיטלקית בשם: Dialogi d'Amore, היינו – 'שיחות על האהבה'. בשער הספר רשום היה, כי המחבר הוא Maestro Leone Medico Hebreo, היינו – מר ליאונה, רופא יהודי. 'מאסטרו' הוא תואר-כבוד וגם ציון למשלח-יד, ומי שזוכה לכינוי זה נחשב למורה-הלכה, מומחה לדבר, וכיוצא באלה. הספר נחלק לשלושה חלקים, או דיאלוגים, כל דיאלוג ומניינו, ובקולופון צוין שהספר 'נדפס ברומא על-ידי אנטוניו בלאדו איש אוולה בשנת 1535'. באותם הימים טרם נפרדו עסקי בתי-הוצאה משל בתי-דפוס, והמדפיס היה המו"ל וגם המפיץ. בית-הדפוס של אנטוניו בלאדו היה אז, למן 1516 ואילך, מן המכובדים ביותר באיטליה בכלל וברומא בפרט. הוא נתייחד לא רק ביפי אותיותיו, שנעשו בשבילו בידי טובי האמנים, אלא גם במיגוון הרב של הספרים שיצאו מתחת למכש-הדפוס שלו. הוא גם פירסם ספרים של ניקולו מאקיאווולי ושל איגנאציו די לויולה, אף ספרים שריח של אפיקורסות היה נודף מהם. לימים נתכבד על-ידי הוואטיקאן להדפיס את ה'אינדקס' הראשון של ספרים אסורים.¹

שמו של הספר החדש: 'דיאלוגי ד'אמורה', שבישר דיון על האהבה, היה בו כדי למשוך תשומת-לבם של קוראים. ספרים על נושא זה זכו למוניטין והיו נפוצים הרבה, יחסית. החשובים שבהם היו: Gli Asolani של פיאטרו במבו (1505), Della natura d'amore של מאריו אקוויקולה (1525) ו-II Libro del cortegiano ('ספר החצרן') של באלדאסארה קאסטיליונה (1528). אלא שלוש המהברים הללו שמם הלך לפנייהם, איש איש מהם נודע בזמנו לא רק בחוגי סופרים ומלומדים; הם גם מילאו במקורתם ומחוצה לה תפקידים חשובים בחצרות נסיכים ומלכים. ואילו השם 'ליאונה אבריאוו' היה כמעט נרדף ל'אלמוני',

¹ D. Bernoni, *Dei Torresani, Blado e Ragazzoni: Celebri stampatori a Venezia e Roma nel XV sec., Milano 1890*

אף כי נצטרף לו התואר 'יהודי', וצוין משלח-ידו: הרפואה. כל יהודי יכול היה להיקרא בלועזית 'ליאונה', שהוא תרגום השם יהודה, וכל 'ליאונה אבריא' יכול היה לעסוק ברפואה—מקצוע נפוץ למדי בקרב משכילי היהודים באיטליה. ואמנם, סתמיותו של השם 'ליאונה אבריא' הטעתה לא אחת בניהוי מחברם של ה'דיאלוגי ד'אמורה', והאפשרויות לכך היו מרובות, למראית-עין. למשל, ברשימת חברי איגוד הרופאים והרוקחים של העיר פירנצה לשנת 1422 נכלל רופא יהודי בשם מאַסטרֹ ליאונִי.² פיקו דלה מיראנדולה, הפילוסוף הפלורנטיני, שעוד ידובר עליו רבות, מזכיר בחיבורו נגד האסטרולוגיה איש בשם Leo Hebraeus, ואמנם היו שסברו כי נתכוון לליאונה אבריא בעל הדיאלוגים, עד שנתברר כי באמת נתכוון פיקו שם לנקוב בשמו של ר' לוי בן גרשון, הרלב"ג, איש באניול, הפילוסוף והתוכן, המכונה בלועזית Leone di Bagnols.³ היו שהרחיקו בחיפוש זהותו של ליאונה אבריא שלנו עוד יותר ומצאוה, כביכול אצל Leo Judae שאינו אלא איש שוויצריה, מחסידי הריפור-מאציה, שנפטר בציריך ב-1542.⁴ כללו של דבר, אילו נתכוון מהדיר ה'דיאלוגי ד'אמורה' להסתיר את זהותו של מחבר הספר, בלא לחטוא לאמת, לא יכול היה לבחור בכינוי מוצלח יותר.

גם איגרת-ההקדמה של מאריאנו לנצי, שהוא כמסתבר, המביא-לבית-הדפוס, אינה מסייעת לזיהוי המחבר, ולא עוד אלא אף מוסיפה נופך של חידתיות. רובה של הקדמה זו הוא שיר-הלל, פאנגיריה, לגבירה אאוריליה פטרוצי, כדינן של פניות כאלה אל גברת אצילה, מהוללה. על הספר גופא, לבד מזה שהוא משבח בהדגשה מרובה, הוא מגלה לנו (א) שהמחבר, מר ליאונה, הוא בבחינת 'צל', היינו בר-מינן, האיש איננו עוד בחיים, אבל הוא, לנצי, 'חילץ את שיחותיו האלוהיות מן החשיכה, שבה היו קבורות'. כלומר, כתב-יד הספר היה גנוז עד כה והוא, לנצי, הביא להוצאתו לאור בהיר. אלה הם, כשלעצמם, שני פרטים מאלפים על ה'דיאלוגי ד'אמורה', המוסיפים אף הם מניה וביה שמץ של מסתורין. לנצי איננו אומר דבר שיש להיאחז בו לשם זיהוי המחבר, לבד מזה שהוא שוב קורא לו 'מאָסטרֹ ליאונה'. מי הוא אותו מאריאנו לנצי המגיש

2. מ. ד. קאסוטו, היהודים בפירנצי בתקופת הרניסאנס, תירגם מאיטלקית מ. הרטום, מכון בן-צבי 1967, עמ' 21.

3. Leone Ebreo, *Dialoghi d'Amore*, a cura di S. Caramella, Bari 1929, nota, p. 418.

4. H. Pflaum, *Idee der Liebe: Leone Ebreo*; zwei Abhandlungen z. Geschichte d. Philosophie i.d. Renaissance, Tübingen 1926, p. 85.

ידיעות מפורטות על הכומר Leo Judae ראה: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig 1881, vol. 14, pp. 651–654.

את ספרו של ליאונה אבריאן ל'גבירה הנכבדה אאוריליה פטרוצי' – גם עליו אנו יודעים אך מעט מאוד, אף היה מי שהעלה את ההשערה, כי מאריאנו לנצי לא היה ולא נברא, וכי תחת השם הזה מסתתר, בחינת פסיכודונים, המתברר עצמו שביקש לפרסם את ספרו בהסתרה לפנים מהסתרה⁵. ברם השערה זו אין לה שחר. אנו נתקלים בלנצי במפורש באוסף איגרותיו של קלאודיו טולומאי, איש סיאנה, שחי בשנים 1492–1555, והגיע בהירארכיה הכנסייתית לדרגה של חשמן; תקופה ממושכת עשה ברומא, גם מילא תפקידים מדיניים בצרפת מטעם הוואטיקאן, וכמלומד נודע בספריו על בעיות הלשון. ובכן, באוסף איגרותיו של קלאודיו טולומאי⁶ כלולים גם שני מכתבים אל מאריאנו לנצי, מאפריל ומיולי 1553, מכתבים שהם כשלעצמם אינם חשובים (בראשון מבקש טולומאי מאת לנצי להשיג בעבורו כתב-יד מסוים, בשני מדובר על איזה עניין משפטי בצורה רמוזה ומעורפלת), אבל הם מאשרים כי מאריאנו לנצי שייך היה, במחציתה הראשונה של המאה השש-עשרה, לחוג מסוים של הומאניסטים איטלקים מאוחרים. יתירה מזו, קובץ זה של איגרות מכיל גם איגרת אל מדונה פטרוצי וממנה יוצא, כי גברת זו היתה מוחזקת בעיני מעריציה כבעלת טעם משובח הראויה לשפוט, לחסד או לשבט, כל דברי הגות ושירה⁷. ובכן, מאריאנו לנצי פירסם ב-1535 ברומא את ספרו של ליאונה אבריאן, הוציאו לאור מן הגנוזים. ממקורות אחרים, עבריים ולועזיים, אנו יודעים, כי 'ליאונה אבריאן' אינו אלא הפילוסוף והרופא יהודה בן יצחק אברבנאל.

ב. משפחת אברבנאל וקורותיה בספרד ובפורטוגאל

יהודה אברבנאל נולד בליסבון של פורטוגאל, ככל הנראה בין השנים 1460–1470; בתוך פרק-זמן זה יש מקדימים ויש מאחרים. על-סמך כמה תעודות אנו יודעים, כי יהודה היה הראשון משלושת בניו של דון יצחק אברבנאל – יהודה, יוסף ושמואל. קרוב לוודאי שהיו לו גם בנות, אלא ששמותיהן אינם נזכרים בשום מקום, כשם שבשום מקום לא נזכר שם אשתו של דון יצחק, או שם משפחתה לפני הנישואין. על הבן השני, יוסף, אנו יודעים בין השאר גם את תאריך לידתו. ר' ברוך עוזיאל חוקיטו, בהקדמתו לספר 'מעייני הישועה', של

⁵ Leone Ebreo, *Dialoghi d'Amore*, Appendice, p. 423, n. 2

⁶ Delle Lettere di M. Claudio Tolomei, libri sette, Vinegia 1566
ראה ביתר הרחבה להלן, עמ' 88.

⁷ שם, דף 182; האיגרת נשלחה מרומא, היא אינה מתוארכת, אבל לפי מקומה באוסף יש לשער כי נכתבה ב-1539 בקירוב.